

***En akademiledamot pensioneras inte* – om konstruktioner med *s*-verb i svenskan**

Benjamin Lyngfelt

1. Introduktion*

Man brukar urskilja två huvudtyper av *s*-verbskonstruktioner i svenskan: passiv och deponens. Förutom ”vanlig” passiv (1a), där subjektet motsvarar objektet till samma verb i aktiv konstruktion, används *s*-suffixet också i s.k. operonlig passiv (1b).

- (1) a. Rymlingarna infångades i fredags (av polisen).
- b. Det åts, dracks vin och dansades hela kvällen.

Vanlig passiv är begränsad till transitiva verb och förutsätter en Agent eller Orsak som motsvarar det aktiva verbets subjekt och som optionellt – men vanligtvis inte – uttrycks i ett agentadverbial (1a). Operonlig passiv förekommer med både transitiva och intransitiva verb (se 1b), men förutsätter mänskligt subjekt (se avsnitt 4 nedan). Vanlig passiv kan även konstrueras perifrastiskt, med *bliva* (eller, mindre vanligt, *vara* eller *få*) och perfekt particip, men *s*-passiv är betydligt vanligare och kan uppträda i fler typer av sammanhang (se t.ex. Engdahl 2006). Operonlig passiv konstrueras alltid med *-s* och kan normal inte ta agentadverbial.

Deponens är en tämligen spretig kategori som snarast definieras negativt ”sådan *s*-form av verb som inte har passiv funktion” (SAG I:161).¹ Hit hör absoluta, reciproka, mediala och intransitiva konstruktioner (Lyngfelt 2007):

- (2) a. Tröjan sticks. Kalle retas. (absolut)
- b. Vi träffades i Lund. Parterna har svårt att enas. (reciprok)
- c. Branden utvecklades explosionsartat. Att åldras är vackert. (medial)
- d. Glöm inte bort att andas. Det där är inget att yvas över. (intransitiv)

Absolut funktion innebär ”att ett transitivt verb står utan objekt” (SAG I:148). Det uttrycks t.ex. inte i (2a) vem som blir stucken av tröjan eller retad av Kalle. Deponens-*s* kan här sägas fylla den detransitiverande funktionen att undertrycka objektet, ett mönster som bl.a. Haspelmath (1990) och Fried (2006) kallar *deobjective*.

* Tack till Elisabet Engdahl, Fredrik Heinat och Ida Larsson för värdefulla synpunkter på tidigare utkast.

¹ Termen *deponens* har också använts om verb som enbart förekommer i (motsvarande) *s*-form eller med reflexivt pronomen (Sundman 1987, Kemmer 1993 m.fl.), t.ex. *hoppas* och *nalkas*.

Reciprok betyder ömsesidig, och reciproka konstruktioner förutsätter därför flera aktörer. Antingen handlar det om interaktion mellan referenterna i ett pluralt subjekt, som i (2b), eller mellan subjektet och rektionen i en prepositionsfras: *Google enas med bokförlagen*.

I mediala konstruktioner är det Föremålet för aktionen som utgör subjekt. Medial liknar alltså passiv i det avseendet, men utmärker sig genom att inte väcka ”någon föreställning om en aktant som har framkallat satsens aktion och som skulle kunna uttryckas med agentadverbial” (SAG II:556).

Intransitiv deponens uppvisar vad bl.a. Sundman (1987) och Steinbach (2002) kallar reflexiv betydelse och benämns här *intransitiv* i analogi med intransitiva reflexiver (jfr *yvas/yva sig*, *nalkas/närma sig*; Lyngfelt 2007).² Gemensamt är då att *s*-suffix respektive reflexiv dels associeras med subjektet, dels inte uppstår någon egen semantisk roll.

Traditionellt räknar man oftast bara med tre typer av deponens, och intransitiva fall – om de alls nämns – sorterar då ofta under absolut deponens (se t.ex. SAG II:555ff.).³ De skiljer sig dock åt genom att de intransitiva är just intransitiva och *s*-suffixet subjektorienterat, medan *s*:et i absoluta konstruktioner snarast representerar ett undertryckt objektsargument (jfr *retas / reta ngn*). Detta är något som skiljer absolut deponens från alla andra *s*-verbskonstruktioner, inte bara övriga deponenstyper utan också passiv (se vidare avsnitt 3).

Föreliggande uppsats presenterar några reflexioner om hur olika *s*-verbskonstruktioner i svenskan förhåller sig till varandra. Kontentan blir snarast att det finns en del kvar att reda ut.

2. Från reflexiv till *s*-passiv

Det verkar numera råda konsensus om att både deponens och *s*-passiv har utvecklats ur reflexivformen *sig/sik* (Holm 1952, Wessén 1965). Tidigare har det diskuterats huruvida *s*-passiv snarare har influerats av latinets *r*-form (passiv, 1 pers. sing.; se t.ex. Öhlin 1918:94f.), inte minst utifrån antagandet att *s*-passiv varit en primärt skriftspråklig konstruktion. Holm (1952) vänder sig dock mot det antagandet och hävdar kraftfullt, med stöd i bl.a. landskapslagarna, att även

² En tänkbar alternativ benämning vore kanske *reflexiv* deponens, eftersom konstruktionen tillskrivs reflexiv betydelse, men vad skulle då motsvarande formellt reflexiva strukturer kallas? Reflexiva reflexiver? För övrigt kan även de andra typerna – med undantag för absolut deponens – sägas ha ’reflexiva’ drag i viss mån (se avsnitt 3 nedan).

³ I en del äldre litteratur (t.ex. Öhlin 1918, Wessén 1965) har de snarare sorterat under medial, vilket åtminstone språkhistoriskt sett förefaller vara bättre motiverat (se vidare nedan). Redan Holm (1952:24) går dock på den numera brukliga linjen att gruppera intransitiv och absolut deponens tillsammans – under termen *aktionella*, vilket signalerar vad dessa båda har gemensamt som skiljer dem från medial.

om vissa typer av passivanvändning förmodligen influerats av latinet är *s*-passiv ”till sin upprinnelse helt inhemsk” (s. 380).⁴ Hos Wessén (1965) nämns inte ens latin-hypotesen, utan det tas för givet att *s*-passiv härrör från reflexiv.

När det gäller deponens-*s* verkar konsensus om ursprunget ha rått länge, ”ty det synes redan från början vara klart, att *s*-formen uppstått ur refl.pron. [...]” (Öhlin 1918:11). De båda formerna har än idag flera överlappande funktioner: reciprok (*enas / ena sig*), intransitiv (*nalkas / närma sig*) och medial (*förgrenas / förgrena sig*).⁵ Någon *s*-motsvarighet till ”vanliga”, transitiva reflexiver såsom *utmåla sig* och *skära sig* förekommer inte längre, men användes i fornsvenskan. Öhlin (s. 28) ger exempel som *klæpas* (’klä sig’), *löghas* (’tvätta sig, bada’) och *værias* (’värja sig’). Omvänt finns ingen reflexiv motsvarighet till *s*-passiv eller absolut deponens. I stället alternerar *s*-passiv som sagt med perifrastisk passiv, och absolut deponens med morfologiskt omarkerad absolut användning (ex: *Jag gillar att läsa (böcker)*).

Hur den (förmodat) inomspråkliga utvecklingen från reflexiv till *s*-passiv har gått till verkar inte ha undersökts närmare, men ett par olika utvecklingslinjer har föreslagits. Wessén (1965) utgår från att den formella förändringen i huvudsak föregår den funktionella. En trycksvag reflexiv har enklitiskt knutits till verbet och med tiden fått sitt uttal reducerat till endast *-s*. ”Därmed hade förutsättningar skapats för funktionsförändringar” (s. 173). Han skissar sedan en betydelseutveckling från reflexiv till medial betydelse där först den reflexiva betydelsen bleknar (till motsvarande intransitiv deponens/reflexiv), och den formella reduceringen därefter öppnar för medial tolkning:

Efterhand som predikatsverb och reflexivum genom ljudutvecklingen sammansmälter till ett ord, kommer den dominerande objektsföreställningen hos predikatet att inriktas mot satsens grammatiska subjekt, som sålunda kommer att fattas mera som föremål för handlingen än som dess utövare. (Wessén 1965:180).

Mot detta talar möjligen att även reflexiv används medialt, och så även under fornsvensk tid (se t.ex. Falk 1997:95ff.). Holm (1952) ser tvärtom den semantiska potentialen som primär:

En förutsättning för utvecklingen har varit, att vad som brukar kallas >>reflexivum>> icke blott har rent reflexiv betydelse (t.ex. *Han slog sig på knäet*) utan att redan tidigt en mycket viktig funktion varit att intransitivera transitiva verb (Holm 1952:22).

⁴ Bland drag som antas ha gynnats av latinet kan nämnas agentadverbial och över huvud taget fall med specifik agens.

⁵ Tämligen märkligt är därför följande uttalande av Wessén (1965: 176): ”Bruket av *sik* i reciprok betydelse har upphört redan förlitterärt.” Även Öhlin (1918: 24f.) framhåller reciprok reflexiv som ett urnordiskt fenomen som i stort sett försvunnit redan i fornsvenskan, förutom i uttrycket *sin (i) mællum*, och att det i övrigt har ersatts av pronomenet *varandra* i modern svenska.

Sannolikt handlar det om flera förändringar som pågått parallellt och påverkat varandra. Klart förefaller i varje fall att medial användning var en förutsättning för den fortsatta utvecklingen till passiv; i båda fallen uppfattas subjektet som föremål för handlingen, men i passiv tillkommer också föreställningen om en orsakande agent. Därefter följer som ”[d]et sista stadiet i utvecklingen [...] att den handlande personen angives med hjälp av prepositionen *af*” (Wessén 1965:183).

Wessén (1965:179f.) menar dock att man inte ska se det som att reflexiv utvecklas till passiv via medial, utan snarare att ”den reflexiva funktionen utvecklats till medial (>>neutral>>) hos vissa verb, till passiv hos andra” (s. 180). Detta må vara sant om utvecklingen hos enskilda verb, men därmed inte sagt att det gäller utvecklingen av funktionerna som sådana, utan snarare hur deras tillämpning genom analogi utvidgats till att omfatta fler verb. Jag har svårt att se hur utvecklingen från reflexiv till passiv kunnat undvika att ta vägen över medial. Holm (1952) summerar processen med hjälp av exempelkedjor som följande:

Dörren öppnade sig. Dörren öppnades (dvs. gick upp). Dörren öppnades (av en person som steg in) (Holm 1952:22).

I alla händelser har *s*-formen alltmer kommit att uppfattas som en primärt passiv form. Dels är *s*-passiv numera den mest utbredda passivformen i svenskan (Engdahl 2006, jfr SAG IV:360), dels är passiv den vanligaste användningen av *s*-morfemet.⁶ Vidare har mer reflexiva användningar tappat mark:

Utvecklingen går i varje fall mer och mer därhän, att *s*-formerna upphör att användas i rent reflexiv funktion. De är ersatta av reflexiv form. (Wessén 1965:175)

Intransitiv deponens (som ju kan sägas ha reflexiv betydelse) används fortfarande (se Lyngfelt 2007:114f.), men främst lexikaliserad hos vissa verb (t.ex. *envisas*, *väsnas*, *nalkas*, *vistas*). Det är oklart om konstruktionen fortfarande är produktiv.

Även där reflexiv och deponens förekommer sida vid sida kan ibland reflexiven uppfattas som mer aktiv och deponens som mer passiv. Det kan handla om växling mellan aktiv och medial/passiv (*pensionera sig* resp. rubrikexemplens *pensioneras*) eller mellan medial och passiv (*irritera sig* resp. *irriteras*). Detta är dock inte någon generell skillnad, utan i andra sammanhang verkar formerna likvärdiga (t.ex. de mediala *förgrena sig* / *förgrenas*).

⁶ Symptomatiskt är att deponens ibland informellt beskrivs ung. ”verb med passiv form men aktiv betydelse” (jfr t.ex. <<http://sv.wikipedia.org/wiki/Deponens>> (091210), <<http://www.eng.gu.se/sv/projects/GrUp/deponens.html>> (091210)).

Absolut deponens behandlas av Wessén som en variant av reciprok och torde rimligen ha utvecklats just därifrån. Reciprocitet förutsätter ömsesidighet, men när verbformer som *slåss* eller *retas* uppträder i kontexter där det inte framgår om subjekten agerar ömsesidigt eller gentemot andra öppnas för en absolut tolkning som sedan kan konventionaliseras (jfr Wessén 1965:176). Denna förändring var genomförd i fornsvenskan, vilket kan illustreras av följande exempel:

- (3) Än löskamapär drax älla slas. (Östgöotalagen, från Wessén 1965:176)
'om en löskekarl [ung. lösdrivare] drar någon i håret eller slåss'

3. Opersonlig passiv

Även s.k. opersonlig passiv verkar ha förekommit länge, åtminstone med intransitiva verb (ett möjligt exempel ur Gutalagen är (4), Hannesdóttir 1985). Även om mönstret idag i huvudsak är begränsat till *s*-passiv kan man anta att det tidigare uppträtt även med perifrastisk passiv, som förr var den dominerande passivformen, och möjligen lånats därifrån (jfr t.ex. danska och tyska, som fortfarande använder opersonlig perifrastisk passiv, samt (5a) nedan).

- (4) Þar sum gangs i garði (Gutalagen, för en diskussion av uttryckets betydelse se Hannesdóttir 1985)

Opersonlig passiv med transitiva verb är dock troligen en senare utveckling. Inte minst är konstruktionen svårare att påvisa säkert utan expletivt subjekt, som i huvudsak växte fram först under äldre nysvensk tid (Falk 1993). Utan expletivt *det* skulle växlingen mellan t.ex. *linet skördades* och *skördades lin* kunna handla om ren ledföljdsvariation, där båda uttrycker ”vanlig” passiv fast med olika informationsstruktur. Opersonlig passiv signaleras tydligare i *det skördades lin*, och ännu under 1500-talet uppträdde motsvarande fall utan *det* (exemplen från Falk 1993:261):

- (5) a. och var lagdt bredhe tak öfver vakert (perifrastisk passiv)
b. Bores dhå fram 2 permentz breff med monge hengiende inciglier (*s*-passiv)

I typiska definitioner av opersonliga konstruktioner i modern svenska (t.ex. SAG I:204) förutsätts expletivt subjekt, vilket utesluter exemplen i (5). Å andra sidan är en sådan restriktion mindre tillämplig på ett språkstadium där subjektstvånget ännu inte etablerats. Det är inte helt givet vad som utmärker en eventuell opersonlig passivkonstruktion i dåtidens svenska. Carnie & Harley (2005) karakteriserar opersonlig passiv (i nederländska) som ett slags existentialkonstruktion, med vilken man anger existensen av en viss aktion (till

skillnad från en referent, som i ”vanliga” existentialsatser). Ett sådant kriterium passar bättre in på satserna i (5).

Vidare är det inte givet att blotta närvaron av expletivt *det* undanröjer oklarheten, ens i modern svenska. Enligt SAG (IV:372) är en sats som *Det skrevs inbjudningskort* strukturellt dubbeltydig, då det postverbala ledet kan betraktas som egentligt (eller postponerat) subjekt lika väl som objekt. Satsen kan alltså antingen betraktas som opersonlig passiv (*inbjudningskort*=objekt) eller som en presenteringskonstruktion (*inbjudningskort*=egentligt subjekt). Detta är precis samma sorts tvetydighet som i (5), där verbkomplementen *tak* resp. *breff* kan betraktas som antingen subjekt (→vanlig passiv) eller objekt (→opersonlig passiv).

Att basera definitionen av opersonlig passiv på närvaron av expletivt subjekt förefaller alltså otillräckligt. Detta gäller inte minst då det s.k. subjektstvånget i modern svenska inte är helt obligatoriskt (se Engdahl 2010).⁷ Helt klart är i varje fall att inte alla fall av opersonlig passiv med transitiva verb kan avfärdas som oklara eller reduceras till andra konstruktioner. I samordningar som (1b) ovan (*åts, dracks vin och dansades*), med både transitiva och intransitiva verb, torde dock endast objektstolkning av verbkomplementet vara möjlig, vilket innebär opersonlig passiv.⁸

4. S-morfemets funktion

Absolut deponens verkar som sagt ha utvecklats ur reciprok, men bör inte längre betraktas som en variant av denna. I alla övriga *s*-verbskonstruktioner lever *s*-suffixets reflexiva ursprung kvar i så måtto att *-s* associeras med subjektet. Gemensamt för intransitiv, medial och reciprok deponens samt passiv är att *-s* verkar markera att subjektet i en eller annan mening är föremål för verbets aktion:

- (6) a. färdas, envisas (intransitiv)
- b. samsas, skiljas (reciprok)
- c. åldras, förundras (medial)
- d. knådas, utredas (vanlig *s*-passiv)
- e. (det) dansas, skvallras (opersonlig passiv)

⁷ I (i-ii) ges ett par potentiella exempel på opersonlig passiv utan *det* ur Språkbankens Parolekorpus (<http://spraakbanken.gu.se/parole/>). Jag lutar dock snarare åt att betrakta dessa fall som vanliga passiver med postponerat subjekt, bl.a. därför att det går att infoga agentadverbial.

(i) Dessutom föreslås att målet ska följas upp varje halvår. (jfr *föreslås det att*)

(ii) Ett par månader senare konstaterades att sprickorna blivit större och att balken gett med sig. (jfr *konstaterades det att*)

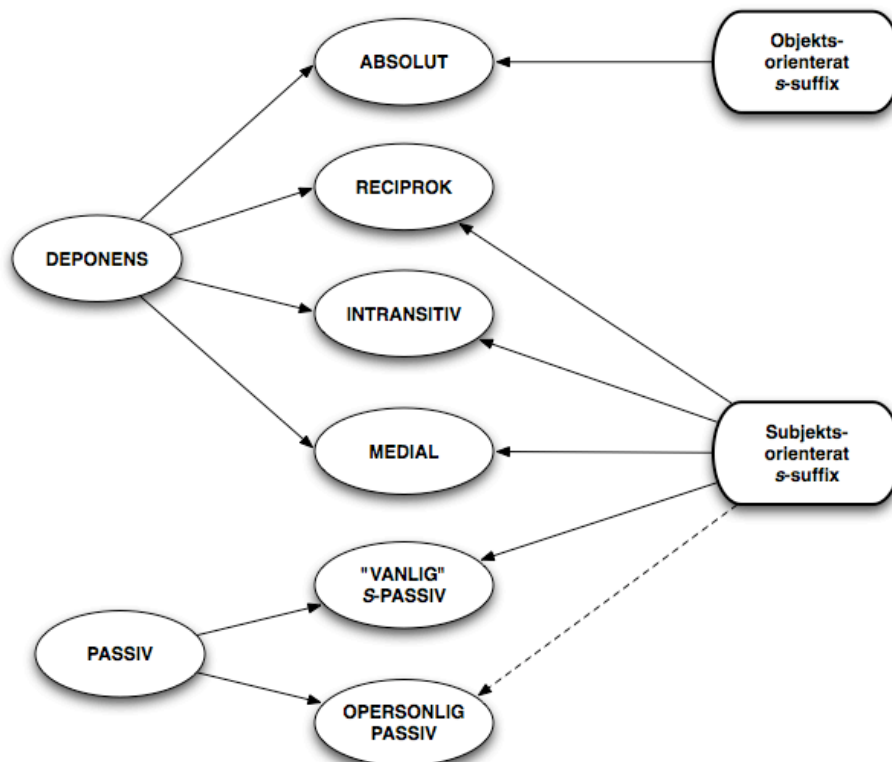
⁸ Notera inte minst det implicita komplementet till *åts* (buffé?), som får betraktas som ett underförstått objekt snarare än ett dito egentligt subjekt. Rimligen bör det explicita komplementet till *dracks* (dvs. *vin*) hanteras analogt.

Vid intransitiv deponens (6a) är subjektet aktivt och den reflexiva betydelsen tämligen bleknad, men inte desto mindre kan resultatet av aktionen sägas avse subjektetsreferenten, som blir ”färdad” respektive ”andad”. I reciproka konstruktioner (6b) är subjektet både Agent och Föremål, och i medial och vanlig passiv (6c-d) är subjektet enbart Föremål för eller Upplevare av aktionen. I alla dessa fall kan *s*-morfemet antas markera att subjektetsreferenten påverkas av aktionen. Opersonlig passiv (6e) är lite annorlunda i det att *-s* knappast kan markera någon egenskap hos det opersonliga subjektet *det*. Snarare kanske suffixet kan ses som en markör för den undertryckta Agenten. Även en sådan funktion är dock i någon mening subjektorienterad (ett tecken på detta är att opersonlig passiv förekommer med s.k. subjektorienterade adverbial; se vidare avsnitt 5).

Absolut deponens (87) skiljer sig från övriga *s*-konstruktioner i just detta avseende. Här har *-s* inte bibehållit några reflexiva drag, utan markerar i stället ett undertryckt objekt (*retas* = *reta ngn*).

(7) Nässlorna bränns. Sluta kittlas!

På grund av denna skillnad antar jag i Lyngfelt (2007) två olika *s*-suffix, ett subjektorienterat och ett objektorienterat. Distributionen hos dessa fördelar sig enligt figur 1:

Figur 1: Distributionen hos två *s*-suffix.⁹

Sett till *s*-suffixets funktion är alltså den grundläggande distinktionen inte den mellan passiv och deponens, utan den mellan absolut och alla de övriga. Medial, intransitiv och reciprok grupperar sig tillsammans med passiv i det avseendet. Däremot finns det förstås andra skäl att bibehålla nuvarande distinktion mellan passiv och deponens, inte minst relationen till perifrastisk passiv.

5. Distinktionen mellan aktiv/medial och passiv

Det är välkänt att det inte alltid är lätt att skilja mellan medial deponens och passiv. I båda fallen motsvarar subjektet typiskt föremålet för handlingen, och det som skiljer dem åt är att det i medial ”inte finns någon föreställning om en aktant som framkallat aktionen [...]” (SAG I:197). Denna föreställning kan vara mer eller mindre tydlig, särskilt som Agenten oftast är implicit. Många fall kan därför vara tvetydiga utan tillräcklig kontext (exempel 8–9 hämtade via Google):

- (8) a. Journalist samlar bevis för att svininfluensa utvecklades i labb.
b. Men helt klart är att spelet som idag kallas golf utvecklades i Skottland.
- (9) a. Totalt 11 800 anställda pensionerades, vilket är cirka 800 fler än året innan.
b. När Flippan pensionerades var inte ett öga torrt

I (8) är det inte helt uppenbart huruvida svininfluensa respektive golf utvecklades *av någon* (passiv) eller snarare växte fram (medial). Det är dock fråga om tvetydighet snarare än vaghet i dessa fall; själva distinktionen är alltså tydlig, även om det krävs kunskap om kontexten för att klassificera enskilda exempel.

Mindre tydligt är det med *pensioneras* i (9). Man kan pensioneras av sin arbetsgivare (passiv), uppnå åldersstrecket (snarast medial) eller rentav aktivt välja att pensionera sig själv (vilket dock kanske främst uttrycks med reflexiv), men i praktiken är det nog ofta ett samspel mellan dessa faktorer; man kanske går med på att låta sig pensioneras eller något i den stilen. Det är dock viss skillnad mellan praktiska omständigheter och språkliga beskrivningar. I (9a) var situationen med säkerhet inte likadan för de 11 800 subjektreferenterna, men de kan ändå samsas om samma verbform. Detta innebär inte att verbet används med flera betydelser samtidigt, utan meningen får betraktas som medial. Yttrandet aktualiserar ingen *föreställning* om en orsakande Agent, även om sådana aktörer i praktiken förekommit i flera av de åsyftade fallen. (9b) kan

⁹ Baserad på en mer detaljerad figur i Lyngfelt (2008).

däremot ses som entydigt passivt, givet att man känner till att Flippan är en häst (Butterfly Flip), som rimligen pensioneras av sin ägare/ryttare. Men återigen kan det skilja mellan språk och praktik. Om inte (10b) väcker någon föreställning om en orsakande Agent, utan snarare tolkas som att Flippan går i pension, är även denna mening medial.

Sammantaget verkar problemen med att skilja mellan medial och passiv snarare handla om hur man tolkar enskilda exempel än om distinktionen som sådan. Ett begreppsligt sett svårare klassificeringsproblem gäller i stället s.k. opersonlig passiv (t.ex. *Här forskas det för fullt*). Redan Holm (1952:10ff.) – som i sin tur hänvisar till antikens grammatiker – konstaterade att opersonlig passiv inte passar in i flera brukliga definitioner av passiv. Och än idag är typen problematisk för exempelvis SAG:s definition av passiv:

om konstruktion, verbfras eller sats som har verb i *s*-form eller *bli/vara* + perfektparticip och där predikationsbasen vanligen motsvaras av referenten för ett objekt i korresponderande aktiv (=icke-passiv) sats [...] (SAG I:207)

Opersonlig passiv fyller det formella kriteriet om verb i *s*-form, men inte det funktionella att subjektet motsvarar ett befördrat objekt. Visserligen har SAG garderat sig genom *vanligen*, men definitionen kan inte reduceras till enbart form eftersom SAG inte räknar medial, reciprok osv. som passiv. Samtidigt framgår det att opersonlig passiv ska inkluderas, eftersom fenomenet behandlas i passivkapitlet under rubriken *Passiva verb med expletivt det* som subjekt (SAG IV:371ff.). Vad som gör opersonlig passiv till just passiv, till skillnad från deponenskategorierna, framgår i alla händelser inte.

Här kan man jämföra med isländskan, där det pågår en intressant diskussion om huruvida en ny opersonlig konstruktion är att betrakta som aktiv eller passiv. Följande exempel kommer från Maling (2006:198):

(10)	a.	það var beðið mig að vaska upp
<i>det blev bett mig att diska upp</i>	(New construction)
	b.	Ég var beðinn að vaska upp
<i>jag blev ombedd att diska upp</i>	(Canonical Passive)
	c.	það var dansað i kringum jólatréð
<i>det blev dansat kring julgranen</i>	(Impersonal Passive)

Diskussionen gäller huruvida (10a) ska räknas som opersonlig passiv, analogt med (10c), eller snarare som ett slags opersonlig aktiv.¹⁰ Att (10c) räknas som passiv tas alltså för givet. Intressant för svenskans del är dock att Maling tar upp ett antal kriterier på aktiv kontra passiv:

- (11) Syntactic properties of active construction with impersonal subject:
- No agentive *by*-phrase is possible

¹⁰ En relevant skillnad avser kasus; jfr *mig* (akkusativ) i (11a) med *ég* (nominativ) i (11b).

- b. Binding of anaphors (reflexive and reciprocal) is possible
- c. Control of subject-oriented adjuncts is possible
- d. Nonagentive ("unaccusative") verbs can occur in the construction. (Maling 2006:203)

Tillämpar vi dessa kriterier på opersonlig passiv i svenskan blir utfallet följande:

- (a) Agentadverbial är normalt **inte** möjligt. **Det dricks mycket öl av studenterna* är ogrammatiskt. Däremot kan agenten uttryckas genom ett omständighetsadverbial: *Det dricks mycket öl **bland** studenterna*. (Engdahl 2006:38)¹¹
- (b) Bundna anaforer som reflexiv och reciprok är **inte** möjliga. Varken **Det tvättades sig flitigt* eller **Det kramades varandra hela tiden* är grammatiska. Detta följer förmodligen av att *s*-suffixet är en reducerad reflexivform, varför det tar emot med ytterligare en reflexiv.
- (c) Subjektorienterade fria adverbial **är** möjliga: *Det arbetas **motvilligt** på universitetet* (Engdahl 2006:40, jfr Anward 1981:10f).
- (d) Icke-agentiva verb kan **är** ovanliga, men **kan** förekomma (Engdahl 2006:38, not 21). Ett autentiskt exempel är *Det dogs alltför lite i den nederländska litteraturen*, med det påtagligt icke-agentiva verbet *dö*.¹² Däremot förutsätter konstruktionen att den undertryckta subjektsreferenten är mänsklig (SAG IV:371, Engdahl 2006:39).

Sammantaget talar (a), (c) och (d) för att s.k. opersonlig passiv är en aktiv konstruktion. Det enda som talar för att den är passiv är (b), som dock kan härledas till formen snarare än funktionen.¹³ Att konstruktionen är formellt passiv är förstås sant i den mån *-s* är en passiv form, men då kan alla deponenskonstruktioner betraktas som passiva på samma grunder. Funktionellt sett är det främst det undertryckta subjektsargumentet som talar för att konstruktionen är passiv.

Vad är det då annars? Opersonlig deponens? Både Holm (1952) och Lyngfelt (2007) skiljer dock mellan opersonlig passiv och opersonlig deponens. Till opersonlig deponens räknas då uttryck som *Det våras* och *Det vattnas i munnen*.

¹¹ Ett motexempel är *Det dansas på bryggan av alla och envar*. Det är dock något speciellt med just *alla*, och exempel med mer specifik agent verkar svåra att finna. (Ida Larsson, p.k.)

¹² Exemplet är visserligen översatt från nederländska men inte desto mindre en fullt grammatisk svensk mening. Som kuriosa kan nämnas att meningen *inte* avser litteraturens innehåll (för få mord?), utan går ut på att äldre författare dominerade branschen till den grad att yngre förmågor inte fick chansen.

¹³ Jämför med reciprok deponens, som är inkompatibel med *varandra* (**De möttes varandra*) utan att det gör konstruktionen passiv.

I Lyngfelt (2007:119) urskiljs agentivitet som den avgörande skillnaden. Om så är kunde även *Det dogs...* i (d) ovan betraktas som deponens och (d)-kriteriet följaktligen tala för passiv. Emellertid har svenskan också agentiva mediala konstruktioner (se t.ex. Klingvall 2007, Lyngfelt 2007):

- (12) a. Undrar om lampan säljer bra i Norge? (Google)
b. En oljepanna sköter sig praktiskt taget själv (Google)

Verben i (12) är agentiva och står i aktiv form, men har ändå handlingens föremål som subjekt. Agenten kan inte uttryckas som agentadverbial, däremot ibland genom andra sorters adverbial. Klingvall (2007:128f.) och Lyngfelt (2007:121ff.) behandlar sådana fall som mediala, vilket är brukligt också för motsvarande konstruktioner i andra språk.

Följaktligen är inte heller agentivitet ett tillräckligt kriterium på passiv. Som ett mer specifikt kriterium har föreslagits möjlighet att realisera agenten i ett agentadverbial (jfr 11a ovan), men då utesluter man opersonlig passiv. Detsamma gäller som sagt kriteriet att subjektet ska motsvara ett objekt i motsvarande aktiv (jfr SAG-definitionen ovan).

Ett i praktiken förmodligen vanligt skäl att räkna opersonlig passiv som en passiv konstruktion är traditionellt: man brukar göra så. Detta är kanske inget dåligt argument, åtminstone inte när terminologin är såpass etablerad. Men det är teoretiskt otillfredsställande. Nämda oklarhet om statusen hos s.k. opersonliga passiver bottenar i motsvarande oklarhet om passivbegreppet som sådant – och därmed även om deponens, som ju definieras i relation till passiv. Som så ofta visar det sig att svårigheter med att klassificera specifika konstruktioner hänger samman med att vi inte vet tillräckligt om grundbegreppen.¹⁴

Referenser

- Anward, Jan 1981. *Functions of Passive and Impersonal Constructions*. Inst. f. lingvistik, Uppsala.
Carnie, Andrew & Heidi Harley 2005. Existential Impersonals. *Ltudia Linguistica* 59:46–65.

¹⁴ En radikalt annorlunda angreppssätt förespråkas av Croft (2001), som menar att varje konstruktion ska beskrivas på sina egna villkor. Enligt Croft beror svårigheterna med att definiera t.ex. subjektbegreppet på att det inte finns något enhetligt subjektbegrepp ens inom ett och samma språk, utan i stället handlar om olika subjektbegrepp i olika konstruktioner. Generella begrepp som subjekt, verb och passiv fyller därmed ingen funktion, annat än möjligen som bekväma etiketter. Följaktligen skulle vanlig passiv och opersonlig passiv, eller vad man nu vill kalla dem, definieras oberoende av varandra. Tyvärr finns det inte utrymme här för att närmare diskutera konsekvenserna av ett sådant synsätt.

- Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Engdahl, Elisabet 2006. Semantic and syntactic patterns in Swedish passives. I: Lyngfelt & Solstad (red.), s. 21–45.
- Engdahl, Elisabet 2010. Vad händer med subjektstvånget? Om *det*-inledda satser utan expletivt subjekt. Ms. Inst. f. svenska språket, Göteborgs universitet.
- Falk, Cecilia 1993. *Non-Referential Subjects in the History of Swedish*. Inst. f. nordiska språk, Lund.
- Falk, Cecilia 1997. *Fornsvenska upplevarverb*. Lund: Lund University Press.
- Fried, Mirjam 2006: Agent-backgrounding as a functional domain: Reflexivization and passivization in Czech and Russian. I: Lyngfelt & Solstad (red.), s. 83–109.
- Hannedóttir, Anna Helga 1985. *Þar sum ganga i garði* – ett uttryck i Gutalagen. Ms. Inst. f. nordiska språk, Göteborgs universitet.
- Haspelmath, Martin, 1990. The grammaticization of passive morphology. *Studies in Language* 14:25–72.
- Holm, Gösta 1952. *Om s-passivum i svenskan. Företrädesvis folkmålen och den äldre fornsvenskan*. Lund: CWK Gleerup.
- Kemmer, Suzanne, 1993. *The Middle Voice*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Klingvall, Eva 2007. *(De)composing the middle. A minimalist approach to middles in English and Swedish*. Språk och litteratur, Lund.
- Lyngfelt, Benjamin 2007. Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. *Språk och stil NF* 17:86–134.
- Lyngfelt, Benjamin 2008. Relativizing transitivity and voice: Reflexive and deponent constructions in Swedish. Föredrag vid *Fifth International Conference on Construction Grammar (ICCG-5)*. Austin, Texas, september 2008.
- Lyngfelt, Benjamin & Torgrim Solstad (red.) 2006. *Demoting the Agent. Passive, middle, and other voice phenomena*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Maling, Joan 2006. From passive to active: Syntactic change in progress in Icelandic. I: Lyngfelt & Solstad (red.), s. 197–223.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson, 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien/Norstedts.
- Steinbach, Markus, 2002. *Middle Voice. A comparative study in the syntax-semantics interface of German*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Sundman, Marketta, 1987. *Subjektval och diates i svenskan*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Wessén, Elias 1965. *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Andra upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Öhlin, Paul 1918. *Studier över de passiva konstruktionerna i fornsvenskan*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri.